

abir kasim taşıyana 1 milyon lira

BİR diğ er önemli teşvik unsuru da, üretim tesislerini taşıyanlara olacak. Burada öncelik emek yoğun sektörlerde olacak. Ekonomi bürokrasisi bu noktada, İstanbul'da giderek artan maliyetlerin önemli bir avantaj sağladığını düşünüyor. Eğer bu dönemde bir fabrika tesislerini Güneydoğu'ya taşımaya karar verirse, 1 milyon TL'ye kadar teşvik alacak. Taşınan fabrikalar için, 6. bölge teşviklerinden, bir başka deyişle en kapsamlı teşvik paketinden

ilişkin çok önemli bir ekonomik kalkınma hamlesini duyurduğunu hatırlatarak, açıklanan bütün teşviklerin her birisinin bütçede karşılıklarının bulunduğunu söyledi. Kamunun 62 milyar liralık yatırım yapması beklenen programın bütçeye olan etkilerini de hesaplayarak ortaya koyacaklarını belirten Ağbal, "Bütçemizin üzerindeki etkisi yönetilebilir bir etkidir. Bütçe dengelerimizi önemli ölçüde bozacak bir görünüm yok. Ekim ayının başında orta vadeli programı açıklayacağız. İnşallah mali disipline uygun bir OVP dökümanını paylaşacağız" dedi.

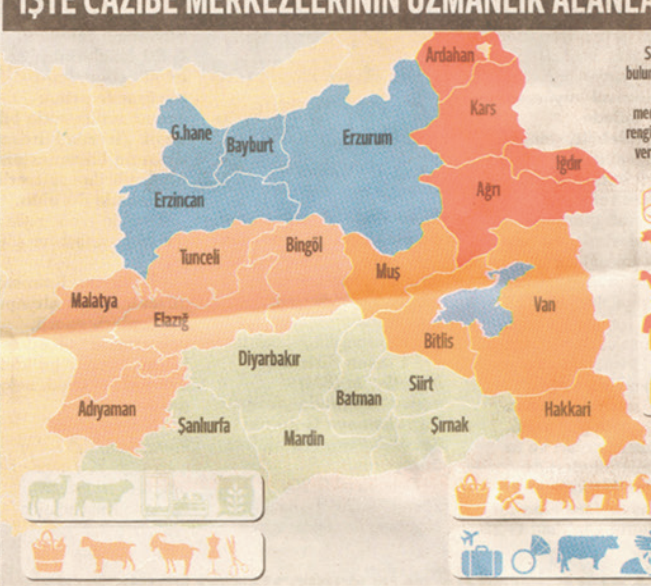
SADECE TÜKETİM YETMEZ

İstanbul Finans Zirvesi'nin açılışındaki konuşmasında, 2016 yılına ilişkin Türkiye ekonomisini olumsuz etkileyecek herhangi bir genel görünüm olmadığını kaydeden Ağbal şöyle konuştu: "Türkiye'nin ekonomik temelleri sağlam. Güçlü bir bankacılık sistemi ve kamu mali

mal dön
Am
tırır
miz
ihra
düze

1
ve g
ettiğ
büy
hem
mel
"201
4.5
oran

ğını görüyoruz. Türkiye bütün bu global olumsuzluklara rağmen içeride meydana gelen jeopolitik olumsuz gerçekleştirmelere rağmen güçlü bir büyüme momentumunu devam ettiriyor" dedi.

para politikasında sadeleştirmeleri atarken de dikkatli politikasında ihtiyatlı davranışlar lazımdır. Merkez Bankası işbirliğiyle yapısal reform

Toplumsal Barış İçin Bölgesel Kalkınma: İstanbul ve Diyarbakır İş Dünyasından İzlenimler

Beril Bahadır

FLASTON (TÜFE, Ağustos, yıllık) ▼ 8.05 / PETROL (dolar) ▼ 40.72 / BENZİN ▲ 4.44 TL 1 depo-45 lt

HER BÖLGEYE

GÜNEYDOĞU TEŞVİK PAKETİNİN DETAYLARI NETLEŞİYOR

Doğu ve Güneydoğu teşvik paketinde kurulacak 5 cazibe merkezinin her birinin uzmanlık alanı ayrı olacak. Her merkez her yıl bir yatırım yapacak.

PODEM Berghof Foundation

YURT İÇİ VE YURT DIŞINDAN YATIRIMCILAR BEKLENİYOR

Diyarbakır İş Dünyasından Çağrılar

Toplumsal Barış İçin Bölgesel Kalkınma: İstanbul ve Diyarbakır İş Dünyasından İzlenimler

Beril Bahadır

Kore Şehitleri Cad. No: 38/3
Zincirlikuyu, 34394, İstanbul
T +90 212 217 75 65-66
F +90 212 347 18 86
E info@podem.org.tr
www.podem.org.tr

**TOPLUMSAL BARIŞ İÇİN BÖLGESEL KALKINMA –
İSTANBUL VE DİYARBAKIR İŞ DÜNYASINDAN İZLENİMLER**

Yazar

Beril Bahadır

Kapak Tasarımı

Aslı Özcivelek

Yayın Tasarımı

POMPAA
info@pompaa.com
+90 850 885 0 722
www.pompaa.com

Basım Yeri

UZMAN DİJİTAL BASKI VE BÜRO MAKİNELERİ LTD. ŞTİ.
Fahrettin Kerim Gökay Caddesi No:13/B
Hasanpaşa, Kadıköy, İstanbul
+90 216 700 10 77 (pbx)

Basım Yılı

2017

Baskı Adedi

100

PODEM YAYINLARI

ISBN 978-605-67180-0-7
Copyright © Ocak 2017

Tüm hakları saklıdır. Kamusal Politika ve Demokrasi Çalışmaları Derneği'nin (PODEM) izni olmadan bu yayının hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla (fotokopi, kayıtların ya da bilgilerin arşivlenmesi, vs.) çoğaltılamaz.

Bu yayında belirtilen görüşlerin tümü yazarlara aittir ve PODEM'in kamusal görüşleri ile kısmen ya da tamamen örtüşmeyebilir.

Beril Bahadır

Lisans derecesini 2014 yılında King's College London - Uluslararası Politika bölümünden aldı. Nisan 2015'e dek TESEV Demokratikleşme Programı'nda Proje Asistanı olarak görev yaptı. Halihazırda PODEM'de bölgesel ekonomik ve toplumsal kalkınma, gençliğin siyasallaşma biçimleri, güvenlik sektörü reformu alanlarında çalışıyor.

PODEM Hakkında

Kamusal Politika ve Demokrasi Çalışmaları Derneği (PODEM) Şubat 2015'te kurulan İstanbul merkezli bağımsız bir düşünce kuruluşudur.

PODEM olarak vizyonumuz, demokrasinin tüm kurumsal ve hukuksal altyapısı ile var edildiği; demokrat zihniyetin, toplumsal barışın ve adaletin hakim olduğu; bölgesel ve küresel düzeyde barış ve adalet ortamının tesis edilmesinde etkisi artan bir Türkiye'nin inşasına katkıda bulunmaktadır. Misyonumuz, Türkiye toplumunun ve Türkiye ile ilişkisi olan diğer toplum ve devletlerin değişen dinamiklerini araştırmalar aracılığı ile anlamak ve analiz etmek; elde edilen bulguların ışığında politika önerileri geliştirmektir.

Berghof Vakfı Hakkında

Bu araştırma raporu PODEM ve Berghof Vakfı'nın ortak projesi kapsamında yayımlandı. Kâr amacı gütmeyen bağımsız sivil toplum kuruluşu Berghof Vakfı, çatışma dönüşümü sürecinde sürdürülebilir barışı destekler ve "çatışma dönüşümüne alan açma" misyonu doğrultusunda seçilen bölgelerde benzer amaçlara hizmet eden ortaklarıyla birlikte, çatışmalı durumlar karşısında tarafların ve diğer aktörlerin şiddet içermeyen karşılıklar üretmesini sağlamaya çalışır.

Yazarların görüşleri kendilerine aittir, her zaman Berghof Vakfı'nın görüşlerini yansıtmaz.

İçindekiler

6	Sunuş
7	Giriş
11	Yönetici Özeti
14	Bölgenin Kalkınmasına Bakışlar ve Yol Haritaları
14	Doğu ve Güneydoğu Yatırım-Destek Teşvik Paketi
16	Bölgenin kalkınması için öneriler
16	Yapıcı siyasi söylem ve ekonomik kalkınma
18	Güncel Siyasete Bakışlar ve İleriye Dönük Çözüm Yolları
18	Kürt meselesine bakışlar
19	Siyasi aktörlere bakışlar
20	Umut verici gelişmeler ve endişeler
22	İş Dünyasının Barış Potansiyeli
22	Doğu'dan Doğu'ya bakış
22	Doğu'dan Batı'ya bakış
23	Batı'dan Doğu'ya bakış
24	Batı'dan Batı'ya bakış
25	Değerlendirme ve Sonuç

Sunuş

Elinizdeki rapor, PODEM'in 2015 yılında Berghof Vakfı ortaklığında başlattığı "toplumsal barış için iş dünyası" çalışması kapsamında yazıldı. PODEM, çalışmayı yürüttüğü iki sene içinde İstanbul, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Van'da, Türkiye'nin Batı'sından ve Doğu'sundan iş insanlarını toplumsal barış için bölgesel kalkınmayı tartışmak üzere bir seri toplantıda bir araya getirdi. Rapor, belirtilen çerçevede, çözüm süreci boyunca bölgedeki ekonomik gelişmeleri yakından takip eden, İstanbul ve Diyarbakır'daki iş insanlarının, bölgenin ekonomik kalkınmasına yönelik öngörülerinin, Kürt meselesi özelinde güncel siyasi gelişmelere bakışlarının, son olarak da iş dünyasının barışa dönük potansiyelinin irdelendiği bir dar alan saha çalışmasından değerlendirmeler paylaşıyor. Rapor, İstanbul ve Diyarbakır'daki iş insanlarının üzerinde fikir birliği sağladıkları ve ayrı düştükleri gündem meselelerini, algı benzerlik ve farklılıklarını karşılaştırmalı olarak ortaya koymayı; böylece her iki bölgedeki iş dünyası arasında etkileşimi sağlayacak, güçlendirecek ortak çalışmaları teşvik etmeyi amaçlıyor.

Giriş

İş dünyası, ekonomik kalkınma ve büyümeye yönelik çıkarı göz önünde bulundurulduğunda siyasi ve toplumsal istikrarın şüphesiz ki en önde gelen paydaşlarından birini oluşturuyor. Zira istikrarı bozan çatışma ortamı, yatırımlarda kayıplara, pazarda güvensizliğe, talepte düşüşe yol açıyor.¹ Mevcut yatırımları koruyan ve yenilerini teşvik eden siyasi ve toplumsal istikrar, iş dünyasının beklentilerinin başında geliyor. Bundan hareketle, iş insanlarının güvenliği ve böylece istikrarı sağlayacak, toplumsal huzuru ve barışı güçlendirecek demokratikleşme süreçlerini savunacağı öne sürülebilir.

İş dünyasının demokratikleşme süreçlerindeki yapıcı potansiyeli ve bu potansiyelin sınırları, akademik çalışmalarda da sıkça tartışılıyor.² Çatışma ve sonrasındaki rehabilitasyon süreçlerinde iş dünyasının artı değer sunabileceği alanlar geniş bir yelpaze oluşturuyor. İş insanlarının, çatışmadan en çok etkilenen ve ekonomik iyileşme ihtiyacındaki bölgelerin kalkınma potansiyelini ortaya koyan çalışmalar yürütebileceği; bu bölgelerdeki yerel iş insanlarıyla dayanışmayı teşvik eden işbirlikleri, örneğin ticaret ve sanayi odaları gibi çeşitli iş dünyası kurumları arasında daha fazla etkileşim üzerinden çatışmanın ekonomik zararını ortaya koyabileceği belirtiliyor. Çatışma çözümleri noktasına gelindiğinde, kurulan işbirliklerinin ve yürütülen çalışmaların, iş dünyasının siyaset ve toplum arasında tarafsız bir arabulucu vasfı görmesine dahi zemin hazırlayabileceği tartışılıyor.³

İş dünyasının demokratikleşme süreçlerindeki destekleyici potansiyelinin, akademik tartışmalarla sınırlı kalmadığına dikkat çekmek gerekir. Nitekim toplumsal dokuda tahribatlara yol açan sancılı çatışma süreçlerini tecrübe eden Güney Afrika, Kuzey İrlanda gibi ülkelerde iş dünyası mensupları, barışın tesisinde kolaylaştırıcılık rolü üstlenmişler.

Güney Afrika'da 1988-1994 yılları arasında, apartheid rejiminin iki tarafındaki iş çevrelerini bir araya getirerek, üzerinde uzlaşmış bir anayasal çözüm için baskı çalışmaları yürüten Consultative Business Movement (CBM), buna bir örnek teşkil ediyor. Hareket, kendini barışın siyaset üstü

¹ Jennifer Oetzel, Michelle Westermann-Behaylo, Charles Koerber, Timothy L. Fort, Jorge Rivera, "Business and Peace: Sketching the Terrain," *Journal of Business Ethics* 89: S4, 2010.

² Bkz. Nick Killick, VS Srikantha, Canan Gündüz, "The Role of Local Business in Peacebuilding," Berghof Research Center for Constructive Conflict Management, 2005; Vanessa Prinz, "Business and Peace Background Paper," Berghof Foundation, 2014.

³ Jennifer Oetzel, Michelle Westermann-Behaylo, Charles Koerber, Timothy L. Fort, Jorge Rivera, "Business and Peace: Sketching the Terrain," *Journal of Business Ethics* 89: S4, 2010; The Role of Business in Peacemaking: Lessons from Cyprus, Northern Ireland, South Africa and the South Caucasus," The Portland Trust, 2013.

bir paydaşı ilan etmişti. Hareketin başkanlığı, tarafsız bir yaklaşımla apartheid rejiminin her iki tarafından iş insanları paylaşıldı. Nihai hedefi ülkedeki şiddetin sonlanması, çatışmanın barışla sonuçlanması olan CBM, başlangıçta farklı siyasi partiler ve iş çevreleri arasındaki etkileşimi artırmak için çalıştı. Hareket genişledikçe, hükümetle, sendikalarla ve daha geniş iş çevreleriyle işbirliğini hedefleyen toplantılar düzenledi. Kısa süre içinde siyasi aktörler ve sürecin farklı toplumsal paydaşlarıyla kurulan ilişkiler, hareketin 1991’de barışla sonlanan müzakerelerde kolaylaştırıcı işlevi üstlenmesini sağladı. Hareket, çatışma sonrasında National Business Initiative (NBI) adı altında, yeni bir Güney Afrika’nın inşası için iş çevrelerini mobilize etmeyi amaçlayan kampanyalar yürüttü.⁴

İş dünyasının etkisi, Kuzey İrlanda’nın Katolik ve Protestan toplulukları arasındaki çatışmanın dönüşümünde de görülüyor. Çatışmanın tırmandığı dönemde kendini mezhepçi şiddetin içinde bulma kaygısı, siyasetten uzak bir iş insanı profilinin yaygınlaşmasına sebep olmuştu. 1990’lı yılların başında iş insanlarının, devam eden şiddet ortamı ve ülkenin zayıf ekonomik performansı arasındaki bağı görmeye başlamalarıyla siyasete duydukları hassasiyet artmaya başladı. Kuzey İrlanda’daki siyasi partiler ve İngiliz hükümeti arasında barış adımları yeniden atılmaya başlayınca, Kuzey İrlanda’daki iş dünyası harekete geçmeye karar verdi. Confederation of British Industry’nin (CBI) Kuzey İrlanda şubesinin inisiyatifi kapsamında ilk olarak Kuzey İrlanda ve İrlanda Cumhuriyeti arası sınır ticaretinin sıklaşmasına yönelik çalışmalarda bulunuldu. CBI, 1994’te “peace dividend,” yani “barışın getirileri” olarak atıfta bulunulan raporunda, çatışmanın Kuzey İrlanda için yıllık masrafını ortaya koyarak (1.42 milyar dolar), bunun barışı destekleyebilecek çeşitli sektörlerle, istihdamı arttıracak yatırımlara yönlendirilmesinin muhtemel yararlarına işaret etti. Rapor, sivil toplum ve basında oldukça ses getirdi.⁵

1996’da çeşitli iş dünyası kurumlarıyla Group of Seven (GoS) çatısı altında birleşen CBI, barış müzakerelerinde bulunan dokuz siyasi partinin katılımıyla toplantılar gerçekleştirdi. 1998’deki Hayırlı Cuma Anlaşması’yla birlikte bir arada yaşama zeminini ekonomik kalkınma üzerinden güçlendirmeyi amaçlayan araştırma ve savunuculuk çalışmalarına devam etti.⁶ Kuzey İrlanda’da çatışma sonrası dönemde ekonomik rehabilitasyona katkıda bulunmayı amaçlayan diğer kurumların çabaları da dikkate değer. Kuzey İrlanda’daki şirketler (örneğin, Ulster Üniversitesi tarafından düzenlenen Future Ways programı üzerinden) çalışanlarının yarısını Katolik, yarısını Protestan nüfustan olacak şekilde düzenlemeye çalıştılar. Burada amaç, topluluklar arası etkileşimi artırmak, böylece ortaklık zeminini güçlendirmek ve toplulukların barışı benimsemesini sağlamaktır.^{7 8}

Ancak iş dünyasının ekonomik kalkınma üzerinden toplumsal barışın tesisinde her zaman olumlu etkileri olduğunu iddia etmek pek de mümkün değil. Nitekim, iş dünyası ekonomik gelişme paydasında birleşebilse de kendi içindeki çıkar çatışmaları ve görüş farklılıkları, gerçek bir birlik oluşmasını engelleyebiliyor. Bu duruma örnek olarak, Kolombiya’daki iş dünyasının Andrés

⁴ Bkz. “The Role of Business in Peacemaking: Lessons from Cyprus, Northern Ireland, South Africa and the South Caucasus,” The Portland Trust, 2013.

⁵ Peace—A Challenging New Era, CBI Northern Ireland, Belfast, 1994.

⁶ Bkz. “The Role of Business in Peacemaking: Lessons from Cyprus, Northern Ireland, South Africa and the South Caucasus,” The Portland Trust, 2013.

⁷ Jennifer Oetzel, Michelle Westermann-Behaylo, Charles Koerber, Timothy L. Fort, Jorge Rivera, “Business and Peace: Sketching the Terrain,” Journal of Business Ethics 89: S4, 2010.

⁸ Çeşitli ülkelerden daha fazla örnek için, bkz. “Local Business, Local Peace: the Peacebuilding Potential of Domestic Private Sector – Executive Summary” International Alert, 2006.

Pastrana yönetiminin Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri (FARC) ile yürüttüğü müzakereleri desteklemek ve Álvaro Uribe yönetiminin vaat ettiği daha sert yaklaşım arasında kutuplaşması gösteriliyor. Buradan hareketle, iş dünyasının çözümle ilişkisinin, çok daha farklı boyutları olan, çatışmanın doğasına ve iş dünyasının kapasitesine göre değişen, karmaşık bir ilişki olabileceğini söylemek mümkün.⁹

Türkiye'nin siyasi ve toplumsal dinamikleriyle ele alınan örnekler derin farklılıklar barındırır da Türkiye de ekonomisini olumsuz etkileyen, bölgeler arası eşitsizlikleri derinleştiren çatışma süreçlerinden geçti, geçmeye de devam ediyor. Bu bağlamda 2013-2015 arasındaki çözüm süreci tecrübesi, en azından Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin ekonomik kalkınması açısından bir referans olarak gösterilmeye devam ediyor. Nitekim çözüm sürecinin başlamasıyla, en azından bölge halkı nezdinde barışın ufukta olduğuna dair bir kanaat oluştuğu, bunun da ekonomik hayata olumlu yansımaları olduğu bir gerçek. Çözüm sürecinin ilk aylarında, bölge ekonomisinde kayda değer gelişmelerin elde edilmesi için erken sayılabilecek bir dönemde dahi yerel basın organlarında, bölgenin ekonomik atılım gösterme potansiyeline sıklıkla atıfta bulunuluyordu.¹⁰

Türkiye'nin Batı illerindeki iş dünyası, bu yıllardaki olumlu gelişmelere tamamen seyirci kalmadı. Doğu için Batı illerinden gelecek büyük yatırımlar, projeler konuşulmaya başlandı. TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği), Haziran 2013'te Cizre'de çözüm sürecinin ekonomik ayağını ele alan bir zirve düzenledi. Batı'daki iş çevrelerinden geniş katılım çeken zirveye basında bir "çıkarma" olarak atıfta bulunuldu.¹¹ Bunun yanında, 2013'te TÜSİAD ve TÜRKONFED (Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu) ortaklığında, "bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da refahın artırılması, bölgede girişimcilik ve KOBİ'lerin (Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler) güçlendirilmesi" amacıyla Bölgeler Arası Ortak Girişim Projesi (BORGİP) başlatıldı.¹²

Bundan iki yıl sonra, 2015'te çözüm sürecinin bitmesi ve geçmişten farklı olarak, çatışmaların Doğu ve Güneydoğu'daki şehir merkezlerini doğrudan etkilemesi, bölge için olumlu ekonomik gidişattan sert bir kopuşu beraberinde getirdi. Güvenliğin söz konusu olmadığı bir ortamda yatırım planları suya düştü. Büyük yatırımlar bir yana, sokağa çıkma yasaklarıyla birlikte bölgede şehir ekonomisinin itici gücü olan küçük esnafın iş kapasitesi oldukça daraldı. Girişimcilerin kredi alımı konusunda bankalarla sorunlu ilişkileri, çatışma ortamıyla tümenden çıkmaza girdi.

Tüm bu gelişmeler üzerine, Eylül 2016'da Başbakan Binali Yıldırım'ın Diyarbakır'da açıkladığı teşvik ve hibe programları, cazibe merkezleri ve konut inisiyatifleri içeren Doğu ve Güneydoğu Yatırım-Destek Hamlesi, bölgedeki ekonomik tahribatı gidermeye yönelik adımlardan biri oldu. Bunu takiben Aralık 2016'da, Maliye Bakanı Naci Ağbal Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri için 2017 yılı bütçesinden yaklaşık 12 milyar lira kaynak ayırdığını açıkladı. Bölgelerin kalkınması için atılan adımların etki potansiyelinin, 2017 yılında ortaya çıkması bekleniyor.

⁹ Angelike Rettberg, "Is Peace your Business? The Private Sector and Peace Talks in Colombia" Iberoamericana, III, 11, 2003.

¹⁰ Basın derlemesi için bkz.: <http://podem.org.tr/interaktif/cozum-sureci-ve-is-dunyasi/>.

¹¹ Bkz.: <http://www.hurriyet.com.tr/tusiaddan-cizre-cikarmasi-23581192>

¹² Bkz.: <http://borgip.org>

Elinizdeki rapor, PODEM'in 2015 yılında Berghof Vakfı ortaklığında başlattığı "toplumsal barış için iş dünyası" çalışmasının bir ürünü. PODEM, çalışmayı yürüttüğü iki sene içinde İstanbul, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Van'da, Türkiye'nin Batısından ve Doğu'sundan iş insanlarını toplumsal barış için bölgesel kalkınmayı tartışmak üzere bir seri toplantıda bir araya getirdi. Bu rapor da belirtilen çerçevede, çözüm süreci boyunca bölgedeki ekonomik gelişmeleri yakından takip eden, İstanbul ve Diyarbakır'daki iş insanlarının, bölgenin ekonomik kalkınmasına yönelik öngörülerinin, Kürt meselesi özelinde güncel siyasi gelişmelere bakışlarının, son olarak da iş dünyasının barışa dönük potansiyelinin irdelendiği bir dar alan saha çalışmasından değerlendirmeler paylaşıyor. Rapor, İstanbul ve Diyarbakır'daki iş insanlarının üzerinde fikir birliği sağladıkları ve ayrı düştükleri gündem meselelerini, algı benzerlik ve farklılıklarını karşılaştırmalı olarak ortaya koymayı; böylece her iki bölgedeki iş dünyası arasında etkileşimi sağlayacak, güçlendirecek ortak çalışmaları teşvik etmeyi amaçlıyor.

Saha araştırması kapsamında yarısı İstanbul'dan, yarısı Diyarbakır'dan olmak üzere toplam yirmi dört iş dünyası temsilcisiyle birebir, derinlemesine mülakat yapıldı. İstanbul'daki görüşmecilerin çözüm süreci boyunca ve sonrasında vuku bulan siyasi ve ekonomik gelişmeleri yakından takip eden, bölgeye büyük çapta yatırım yapmış ya da yatırım yapma düşüncesi olan ve Batı'daki iş dünyasını temsil eden çeşitli kurumların yönetimindeki iş insanlarından seçilmesine özen gösterildi. Diyarbakır'daki görüşmeciler, şehirde etkin iş dünyası kuruluşlarının yönetiminde olan ve bölgenin ekonomik kalkınmasına yönelik çalışmalarda bulunmuş iş insanları arasından seçildi.¹³ Mülakatlar, Eylül-Ekim 2016 boyunca PODEM'den Beril Bahadır ve Zeynep Gülöz tarafından gerçekleştirildi.

Raporda ilk olarak bölgenin ekonomik kalkınmasına bakışlar ve ileriye dönük yol haritaları, daha sonra güncel siyasete ve çözüm yollarına dair görüşler, son olarak da iş dünyasının barış potansiyeline dair yorumlar değerlendirilecek. Diyarbakır ve İstanbul'dan elde edilen keşif niteliğinde veriler, bu başlıklar altında karşılaştırmalı olarak ele alınacak. Sonuç rapordaki değerlendirmeleri özetleyecek.

Yönetici Özeti

Bölgenin kalkınmasına dair bakışlar ve yol haritaları

- Eylül 2016'da açıklanan Doğu ve Güneydoğu Yatırım-Destek Hamlesi ve Teşvik Paketi, iş çevreleri tarafından genel olarak olumlu karşılanmış. Ancak hem İstanbul'da hem Diyarbakır'daki görüşmeciler arasında, teşvik paketinin güvenlik endişelerinden dolayı dışarıdan yatırımcı çekmede başarısız olacağı, beklenen sonucu vermeyeceğine yönelik öngörü oldukça yaygın.

- Diyarbakır'daki görüşmecilerin bir kısmı, teşvik paketinin siyasetin somut çözüm üretmediği bir noktada, gerilimi rahatlatmak için açıklandığını, dolayısıyla bölgenin ekonomik gelişmesine yönelik samimi bir iradedden kaynaklanmadığını düşünüyor. İstanbul'daysa teşvik paketinin arkasındaki siyasi iradenin olup olmadığı tali bir tartışma olarak görülüyor. Yine de teşvik paketinin beklenen sonucu veremeyeceği düşünülüyor.

- Diyarbakır'daki görüşmeciler tarafından teşvik paketinin akıbetine dair öngörülerinin nedenleri olarak, teşvik sisteminin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde daha önce denenmiş olması, halihazırdaki paketin çeşitli kolaylıklar sağlamasına rağmen "yaratıcı, bölgedeki mevcut yatırımcıyı güçlendirmeye yönelik tatmin edici çözümler sunmaması" gösteriliyor. Çatışmalardan etkilenen şehir esnafına vaat edilen desteklerin yerine getirilmemiş olması da teşvik paketinde vaat edilenlerin de gerçekleşmeyeceğine yönelik karamsarlığı pekiştiriyor.

- Diyarbakır'da teşvik paketi yerine (ya da ek olarak), bölgenin çatışmalardan dolayı doğal afet bölgesi ilan edilmesi, bankaya borç ödeyemeyen işletme sahiplerinin kredi alabilmeleri için sicil affı gibi uygulamaların bölgenin ihtiyaçlarına daha uygun olacağı dile getiriliyor.

- Diyarbakır'daki iş insanları, bölgeye yatırım yapmaya devam edeceklerini, bölgenin ekonomik kalkınması için "en çok kendilerine güvendiklerini" söylüyorlar.

- Bölgesel kalkınma için yol haritaları konusunda Diyarbakır'daki görüşmeciler, Suriye'nin ve Irak'ın savaş sonrası yeniden inşasını üstlenmelerinin bölgelerine sağlayabileceği ekonomik kazanımlara dikkat çekiyorlar. Uygun görüldüğü ve ortam sağlandığı takdirde yeniden inşa çalışmalarının Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki inşaat sektörünü canlandırabileceği, istihdam sağlayabileceği, istenen seviyede ekonomik atılımı sağlayabileceği düşünülüyor.

- Diyarbakır'daki iş insanlarına göre, devlete yakınlık hissetmeleri için siyasi söylemin yıkıcı ve değişken değil, yapıcı ve istikrarlı olması şart. Bu bölgesel kalkınma için de oldukça önemli bir nokta, çünkü İstanbul'daki görüşmecilerin çoğu ancak siyasi söylem daha yapıcı ve istikrarlı bir ton kazandığında bölgeyi "yatırım yapılabilir" görebileceklerini söylüyor.

- İstanbul'daki görüşmecilerin bir kısmının bölgeye dair ekonomik kalkınma vizyonları oldukça canlı. Çatışma sonrası şehirlerdeki yaşam alanlarını iyileştirebilecek, istihdam sağlayabilecek küçük çapta turizm projelerinden, sınırlar ötesi sanayi üslerine pek çok proje sayılıyor. Bunların gerçekleşebilmesi için, siyasi söylemde iyileşme ve sonrasında güvenlik ve barış ortamının tesisi elzem görülüyor.

Güncel siyasete bakış ve ileriye dönük çözüm yolları

- İstanbul'daki görüşmecilerin bir kısmına göre, özellikle çözüm süreci sonrası dönemde Kürt meselesini, PKK meselesinden net bir şekilde ayırmak ve buna göre bir siyasi yol haritası geliştirmek gerekiyor. İş insanlarına göre Kürt meselesinin çözümü, Kürt halkının taleplerini karşılayan demokratikleşme adımlarından geçerken, PKK meselesinin uluslararası boyutu, yeni, farklı araçlar düşünmeyi gerektiriyor.

- Bununla birlikte Kürt meselesinin çözümü için toplumsal barışın tesisinden sadece AK Parti'nin sorumlu olmadığı; çözümün herkes tarafından üstlenmesi ve sahiplenmesi gerektiği, hemen hemen her görüşmecenin dile getirdiği ortak bir görüş.

- İstanbul'daki iş insanları, siyasi gelişmelere hem endişeli hem de umutlu bakıyorlar. En büyük endişe kaynağı, Türkiye'de giderek kısıtlandığını düşündükleri ifade özgürlüğü. Serbest tartışma ortamı olmadığı tespiti yapılıyor ve bunun iş dünyasını da sıkıştırdığı söyleniyor. Umut kaynağıysa 15 Temmuz darbe girişiminde halkın direniş göstererek, siyasette asıl belirleyicinin halkın kendisi olduğunu göstermesi.

- Diyarbakır'daki iş insanları, çatışmaların yarattığı fiziksel, ekonomik ve psikolojik tahribattan, son olarak da anti-demokratik olduğunu ifade ettikleri siyasi adımlardan dolayı karamsarlar. Yaşadıklarından hem PKK'yı hem de devleti sorumlu tuttuklarını, her ikisine de açıkça kırgın hissettiklerini söylemek mümkün. Ancak devlet tarafından verilen çatışma sonrası ekonomik rehabilitasyon sözlerinin devreye girmemiş olması, son dönemde de bölgenin siyasi baskı altına alındığı algısı, devlete güven konusunda sorun oluşturuyor.

- Hem İstanbul'daki hem de Diyarbakır'daki görüşmeciler, siyasi istikrarsızlığın ve buna bağlı olarak genel ekonomik durumun verdiği güvensizliğin, sermayenin bulunulan yerin batısına, yani İstanbul'a göre Avrupa'ya, bölgeye göre de İstanbul'a ya da İç Anadolu'ya kaymasına sebep olduğunu söylüyor.

- Siyasi alanda hükümet ve Kürt siyaseti arasında mutabakat oldukça uzak bir ihtimal olarak görülse de, hem İstanbul'da hem Diyarbakır'da toplumsal uzlaşmayı kolaylaştıracağı düşünülen süreçler örtüşüyor. Türkiye sınırlarının içine bakıldığında normalleşme, yani Olağanüstü Hal'in (OHAL) sona ermesi ile yapısal bakımdan ve yönetim zihniyeti bakımından demokratikleşme; Türkiye sınırlarının dışına bakıldığında Suriye'deki durumun belirginlik kazanması dile getiriliyor.

- Bununla birlikte, Türkiye'nin hem içinde hem de dışında çözümü ve barışı getirebilecek siyasi iradenin Cumhurbaşkanı Erdoğan'da toplandığı, her iki şehirde de vurgulanıyor.

İş dünyasının barış potansiyeli

- Doğu'daki iş çevrelerinin karşılaştıkları sorunların üstesinden gelmek için birlik olma ve harekete geçme potansiyeli konusunda Diyarbakır'da farklı yorumlar dile getiriliyor. Bir görüşe göre çatışma ortamı, bölgedeki iş çevrelerinin toplum, yerel siyaset ve merkezi siyasete etki etme potansiyelini oldukça zayıflatmış, bu da sivil toplum kültürüne genel olarak olumsuz yansımış. Bir diğer yaklaşıma göre çatışma ortamı, bölgedeki iş çevrelerinin daha da kenetlenmesini sağlamış.

- Diyarbakır'daki iş insanlarının Batı'daki meslektaşlarına bakışlarında iki eğilim öne çıkıyor. İlk eğilimin taraftarlarına göre Batı'daki iş çevreleri, Doğu'daki iş çevrelerinin karşılaştığı sorunlara mesafeli duruyor. Bu görüştekiler, Batı'daki iş çevreleriyle aralarında dayanışma boyutunda herhangi bir işbirliği olmadığını söylüyor, bunu da ilgisizlikle açıklıyorlar. Ek olarak,

Batı'daki iş çevrelerinin kendini günün siyasi çizgisine göre konumlandığına dair bir algı var ve bu da iş çevreleri arasındaki mesafeyi açmış görünüyor.

- Diyarbakır'daki ikinci eğilime göre, Batı'daki iş çevreleri Doğu'nun ekonomik kalkınmasıyla ilgilenseler de bunu destekleyecek inisiyatifleri hayata geçirebilecekleri siyasi ortamı bulamıyorlar. Bu görüşteki iş insanları, çatışmalar ve bölgedeki ekonomik tahribat arttıkça Batı'daki iş çevrelerinin tamamen "içine kapandığını" düşünüyorlar.

- İstanbul'da iş dünyasının olası bir toplumsal uzlaşısı sürecine yapabileceği katkılar üzerine farklı yorumlar geliyor. Görüşmecilerin çoğuna göre, iş dünyasından ekonomik hayatın sınırları dışında sorumluluk beklemek gerçekçi değil; birkaçına göreyse içine kapanık bir iş dünyası Türkiye için zararlı.

- Buna karşılık İstanbul'daki iş insanlarının çoğuna göre bölgeler arası etkileşimin artması ancak siyasetin uzlaşma yoluna girmesiyle mümkün. İş çevreleri, ancak toplumsal uzlaşısı, bölgesel kalkınma gibi barışı destekleyen süreçler gündeme alındığında bu süreçlerin korunmasında ve tarafların cesaretlendirilmesinde rol oynayabileceklerini düşünüyorlar.

- İş dünyasına toplumsal süreçlerde daha etkin bir rol biçen görüşe göre, ülkenin Batı'sındaki iş çevreleri daha fazla toplumsal sorumluluk almalı ve Doğu illerinde barışın tesisini ekonomik kalkınma yoluyla hazırlamalı. Bundan, Türkiye'nin bölgeyi "benimsediğini gösteren" kalkınma projeleri tasarlamak, bunları bölgedeki iş insanlarıyla olabildiğince paylaşarak barışın ekonomik faydalarını ortaya koyacak bir baskı oluşturmaya çalışmak kast ediliyor. Ancak yine de söz konusu çözüm odaklı yapıcı inisiyatiflerin hayata geçip beklenen etkiyi sağlaması için siyasetin desteği elzem görülüyor.

Bölgenin Kalkınmasına Dair Bakışlar ve Yol Haritaları

Doğu ve Güneydoğu Yatırım-Destek Teşvik Paketi

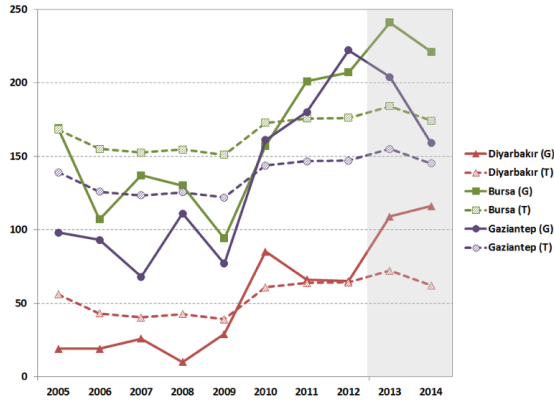
İstanbul ve Diyarbakır'daki iş insanları için bölgenin kalkınması, güvenlik ortamı ve bölgede uygulanan ekonomik ve sosyal politikalarla doğrudan ilişkili. Bu bağlamda, Başbakan Binali Yıldırım'ın Eylül 2016'da Diyarbakır'da açıkladığı Doğu ve Güneydoğu Yatırım-Destek Teşvik Paketi hakkında yapılan yorumlar dikkate değer.

Hem İstanbul hem de Diyarbakır'daki iş insanları, hamlenin etki potansiyeli üzerine somut yorumlar yapmak için çok erken olduğunu söylemekle birlikte olumlu gördükleri birkaç yönünü paylaşıyorlar. Genel olarak cazibe merkezleri fikrini öne sürmesi, istihdam odaklı olması, özel olarak üst yapı yatırımının kamu tarafından yapılması, üretim araçlarının faiz finansmanının devlet tarafından karşılanması, pazar ve alım garantisi sağlanması gibi özellikler, olumlu bulunuyor.

Ancak tüm bunlara rağmen teşvik paketinin istenilen etkiyi sağlayamayacağına dair öngörülerin, hem İstanbul hem de Diyarbakır'da ağır bastığı söylenebilir. Bunun önemli bir nedeni, teşvik sisteminin bölgede daha önce birkaç kez denenmesine rağmen güvenlik sorunlarından dolayı beklenen düzeyde sonuç vermemiş, istikrarlı bir şekilde yatırım çekmemiş olması. Özellikle İstanbul'daki görüşmeciler tarafından, bölgedeki güvenlik sorunu devam ettikçe, yani can ve mal emniyeti tam olarak güvence altına alınmadığı müddetçe, bölgenin ekonomik rehabilitasyonunun teşvikler üzerinden mümkün olamayacağı vurgulanıyor. Nitekim İstanbul'da görüşmecilerinin bir kısmı, teşvik sağlansa da Doğu'da tesis kurmak, işyeri açmak gibi uzun vadeli yatırımların istenen seviyeye ulaşamayacağını söylüyorlar.

Güvenlik endişelerinin ötesinde, Diyarbakır'da teşvik paketinin etkili olmayacağına yönelik öngörü, ilk olarak teşvik paketinin bölgenin asıl ihtiyaç duyduğu söylenen adımları içermemesinden; ikinci olarak hükümetin çatışma sürecinde bölge için vadettiği ekonomik rehabilitasyon adımlarını henüz yerine gerçekleştirmemesinden doğan, siyasi iradeye güvensizlikten kaynaklanıyor.

ÇİZİM 1. YATIRIM TEŞVİK BELGE ADEDİ (GERÇEKLEŞME VE TAHMİN)

ÇİZİM 2. UÇAK İNİŞ-KALKIŞ SAYILARI (GERÇEKLEŞME VE TAHMİN)

Çatışmalı dönemler, ekonomik verilerde veya sosyal hareketlilikte ivmeyi bıçak gibi kesiyor. 2012 sonrası, çatışmasız dönemde de bölgede tam bir sıçrama yaşanmıyor.

Diyarbakır'da 2016 öncesi uygulanan teşvik paketlerinin etkilerini diğer bölgelerdeki illerle, TÜİK verilerine dayanarak karşılaştıran çalışma, Eren Ocakverdi ve Ali Rana Atılğan tarafından hazırlandı.

İlk olarak, şehirdeki hayatı neredeyse durduran çatışmalardan dolayı bölgenin doğal afet bölgesi ilan edilmesinin, bankaya borçlarını ödeyemeyen işletme sahiplerinin kredi alabilmeleri için sicil affının bölgenin ihtiyaçlarını karşılamaya daha müsait olduğu, teşvik paketinin de sonuç verebilmesi için elzem olduğu kanaati, Diyarbakır'daki görüşmeciler tarafından sıkça dile getiriliyor. Bu bağlamda iş insanlarının bir kısmı, halihazırdaki teşvik paketinin hazırlanma sürecinde de daha önceki teşvik paketlerinde olduğu gibi kendilerine danışılmamasından, önerilerinin değerlendirilmemesinden rahatsızlık duyuyorlar; pakette yerel taleplerin tatmin edici bir şekilde yer almasını buna bağlıyorlar.

Diyarbakır'da teşvik paketinin beklenen etkiyi vermeyeceğine dair diğer öngörü de, siyasi iradenin samimiyetine duyulduğu belirtilen güvensizlikten kaynaklanıyor. Güvensizlik, teşvik paketinin bölgenin ekonomik rehabilitasyonunu sağlamak için değil de siyasi gerilimi rahatlatmak için açıklanan bir "oyalama politikası" olduğuna yönelik bir algı oluşturmuş (İstanbul'da teşvik paketinin arkasında samimi bir siyasi irade olup olmadığı tali bir mesele olarak görülüyor).

Çözüm süreci yıllarında ekonomik boyuta beklenen önemin verilmemesi; daha güncel olarak, çatışmaların tırmandığı dönemde iş yerlerini kapatan, taşıyan, mağdur Sur esnafına verilen vaatlerin yerine getirilmemiş olması, sokağa çıkma yasağı yüzünden uğradıkları zararlarla ilgili neler yapılacağına dair soruların cevapsız kalması, siyasi iradeye duyulan güvensizliği derinleştirmiş. Desteğin, Sur'daki küçük esnafa verilen 3000 TL ile sınırlı kaldığı, bunun da işletmelerin zararlarını kapatmadığı ve büyük bir hayal kırıklığı yarattığı söyleniyor.

Sur esnafı, sokağa çıkma yasaklarının devrede olduğu dönemde hükümetten bekledikleri boyutta bir destek göremeyince, işletmelerini devam ettirebilmek için yeni ve yaratıcı yöntemlere başvurmuşlar. Seyahat acentesi çatışmalardan dolayı kapanan bir girişimci, işini devam ettirebilmek, geçim sıkıntısından kurtulmak için müşterilerinin işlemlerini akıllı telefonlarından gerçekleştirebileceği bir mobil uygulama çıkarmış. Girişimciler, çatışma döneminde ekonomik açıdan varolabilmek için alternatif yollar geliştirmişler.

Bölgenin kalkınması için öneriler

Diyarbakır'da bölgenin kalkınmasının "içeriden olacağı," yani bölgedeki iş insanları tarafından başlatılacağı ve taşınacağına yönelik güçlü bir kanı var. Bu kanının gelişmesinde, iş insanlarının seneler içinde devletten ve Batı iş dünyasından en azından bekledikleri düzeyde ilgiyi görmemelerinin etkisi olduğu söylenebilir. Geleceğe dönük somut ekonomik programların ne olabileceği tartışıldığında Suriye ve Irak'ın savaş sonrası yeniden inşasının sunabileceği ekonomik fırsatlar sıklıkla dile getiriliyor. Bunun Diyarbakır'daki inşaat sektörünü canlandırabileceği, işsizlik sorununu giderebilecek düzeyde istihdam sağlayabileceği belirtiliyor. Mevcut yatırımcının, olası bir barıştan sonra Irak ve Suriye fırsatını iyi değerlendirdiği takdirde bölgenin bir "inşaat üssü" olabileceğine yönelik bir temenni paylaşıyor.

İstanbul'daki iş insanlarına yatırım için siyasetten yeşil ışık geldiğinde bölgede faydalı olabileceğini düşündükleri projeler sorulduğunda, turizm turları gibi küçük ölçekli işlerden sınırlar ötesi sanayi üsleri gibi büyük ölçekli girişimlere uzanan, geniş bir yelpaze ortaya çıkıyor. Yapılacak yatırımların, istihdam sağlayarak bölgeler arası eşitsizliği azaltabileceği, sosyoekonomik dönüşüm üzerinden dolayı olarak barışı güçlendirebileceği düşünülüyor. İstanbul'daki iş insanlarının huzur ve güven ortamı sağlandığı takdirde bölgede hayata geçirmek isteyeceklerini söyledikleri önerilerden birkaçı, aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Çatışma sonrası şehirlerdeki yaşam alanlarını iyileştirmek,
- Mevcut iş alanlarını geliştirmek için yatırımlar sağlamak,
- Gençlerin ve özellikle kadınların istihdamlarını sağlayacak projeler başlatmak,
- Ekonomik cazibe merkezleri oluşturmak, bunların eşgüdümünü sağlayıp bölgede yaygınlaştırmak,
- Turizm adaları oluşturup, etrafında tarıma, hizmet sektörüne dayalı, merkeze turizmi alan sanayiler oluşturmak,
- Tarım yatırımları yapmak, bunun için arazi almak,
- Yenilenebilir enerji santralleri kurmak.

Ancak tüm bunların kendiliğinden hayata geçebilmesi, iş insanlarının çoğuna göre huzur ve güven ortamının tesis edilmesine doğrudan bağlı. Birkaç görüşmeci, güvenlik sağlandığında yapılacakların tepeden inmeceli bir yaklaşımla değil, barış için bölgedeki iş insanlarıyla işbirliği güden bir yaklaşımla yapılmasını öneriyor. Böyle bir ortak çalışma kültürünün geliştirilebilmesi için bölge halkıyla gerçek anlamda empati kurulması gerektiği, Batı'daki iş çevrelerinin bölgeye bakışında empatinin yetersiz kalabildiği de ekleniyor.

Yapıcı siyasi söylem ve ekonomik kalkınma

Bölgenin ekonomik kalkınmasında kapsayıcı ve bu yönde istikrarlı bir siyasi söylemin yaratabileceği olumlu etki, hem İstanbul'da hem Diyarbakır'da vurgulanıyor. Çoğu iş insanına göre bölgedeki umudu ya da umutsuzluğu siyasi düzlemdeki hakim söylem derinden etkiliyor. Özellikle Diyarbakır'da, siyasi söylemde geçişlerin çok sert olduğu; örneğin bir gün "şahin söylem" hakimken, ertesi gün barış söylemlerinin geldiği, bunun da halkı yıpratmış söylemler. Başbakan Binali Yıldırım'ın yeni teşvik paketini açıkladığı konuşmasındaki terör vurgusu buna bir örnek olarak veriliyor.

"Çözüm sürecinde iki yıl boyunca bütün diyaloglar çok verimliydi. Herkes onun tadına vardığı için diretiyor. Yatırım düşüncemiz vardı, altyapı çalışmaları başladı ancak durdurduk,

Çünkü önümüzü göremiyoruz. Karşılıklı güven ortamı oluşsa hemen başlayacağız. Yasal süreç zamana yayılacaktır ama siyasetten bir ışıık görsek hemen girişeceğiz. İşçi sayımız 1000'e çıkacakken şimdi 300-400'lerde. Başbakan'ın 'Erbil'e heyet göndereceğim' lafı bile umut yaratıyor. Herkes mutlaka zme dönülür diye sessiz kalıyor." (Diyarbakır)

Gelinen noktadan çıkışta, barışı sağlamaya yönelik adımların atılmasında Suriye'deki durumun önemi vurgulansa da özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bölgeye yönelik kapsayıcı bir söyleminin büyük bir fark yaratabileceği düşüncesinin oldukça yaygın olduğunu söylemek gerekir. Bu algının İstanbul'daki görüşmecilerde de karşılığı mevcut. Çoğu, siyasette somut adımlar atılmadan bile söylemde olumlu değişikliklerle bölgenin duygusal olarak "geri kazanılabileceği" düşüncesinde. Bu bağlamda bölgeye ekonomik yatırım için yapısal reformları beklemeye gerek olmadığı, siyasetin yeşil ışıının yeterli olacağı düşünülüyor:

"Siyasetçi sinyali verecek, biz sinyali alacağız, ondan sonra karşılıklı etkileşim başlayacak siyasetle ekonomi arasında. O yumuşamayı, sahiplenmeyi gördüğünüzde, buna karşıdan olumlu tepki geldiğinde; 'tamam burası değişiyor, ben bunun tam değişmesini beklemek durumunda değilim; bu sinyaller çok kuvvetli, ben yürüyorum' dersiniz. Ekonomik hayat tamamen sinyalle ilgili, teşvikle değil..." (İstanbul)

Güncel Siyasete Bakış ve İleriye Dönük Çözüm Yolları

Kürt meselesine bakışlar

İş insanlarına çözüm sürecinin bitmesiyle birlikte Kürt meselesine bakışlarında nelerin değiştiği, geline nokta da çözümün ne kadar yakın bir olasılık olarak görüldüğü soruldu. Hem İstanbul’da hem Diyarbakır’daki görüşmecilerin ortak görüşlerinden biri çözüme, yani siyasi uzlaş ve toplumsal barış ortamının tesisine yönelik hamlelerin yakın ve orta vadede atılmayacağı yönünde. Buna neden olarak devletin 15 Temmuz darbe girişimi sonrası FETÖ operasyonlarına, IŞİD’e ve PKK’ya yönelik askeri mücadeleye, Suriye’de kara kuvvetleriyle verilen savaşa yoğunlaşması gösteriliyor.

İstanbul’daki iş insanlarının çoğuna göre günümüzde öncelikle Kürt meselesi ve “PKK meselesi” arasında net bir ayrım yapılması gerekiyor. İki meselenin birbirinden farklı siyasi araçlar gerektirdiği, bu yüzden böyle bir ayrımın daha sağlıklı sonuçlar doğuracağı düşünülüyor.

İstanbul’daki görüşmecilerin çoğu, Kürt meselesinin çözümünün normalleşme ve demokratikleşmede yattığını düşünüyor. Normalleşmeyle, meclisin ve bakanlıkların normal çalışma düzenine dönmesi, yani “siyasi hayatın ve demokrasinin çalışır hale gelmesi” kast ediliyor. Bunun yanında, özgürlük alanının genişletilmesi ve Kürt toplumunun kültürel hak taleplerinin karşılanmasıyla birlikte Kürt meselesinin “kendiliğinden çözüleceği” söyleniyor. Bu minvalde Kürt meselesi, Türkiye’nin demokratikleşmesiyle doğrudan ilgili, hatta demokratikleşme gündeminin bir alt başlığı; hukuk devleti olma mücadelesinin bir parçası olarak görülüyor. Diyarbakır’da da benzer şekilde ilk adımın mecliste tüm partilerin demokratikleşme ve temel haklar çevresinde uzlaşmasıyla mümkün olabileceği; ancak bunun tek başına sorunu çözmede yeterli olmayacağı kanaati yaygın.

İki şehir arasındaki algı farklılıklarına rağmen İstanbul ve Diyarbakır’ı normalleşme ve demokratikleşme talepleri dışında ortaklaştıran bir nokta daha var. Çözümün, Kürt meselesinin sadece AK Parti’nin yükleneyeceği bir mesele değil herkesin üstlenmesi gereken bir mesele olarak algılanmaya başlanmasıyla mümkün olacağı, hemen hemen herkesin paylaştığı ortak bir kanı.

Buna karşılık İstanbul’daki görüşmecilerin çoğunun Kürt meselesinden ayrı bir yere konumlandıkları PKK meselesinin çözümü, demokratikleşmeden daha farklı araçlar gerektiriyor. Buna göre, Kürt meselesinde demokratik yollardan ilerleme kat edilse de PKK bir “uluslararası mesele” olmaya devam edecek. Zira görüşmecilerin çoğu, çatışmaların

tırmanışını Suriye'deki gelişmelere doğrudan bağlı görüyor; yaşananları "dünyadaki güç dağılımında kartların yeniden dağıtıldığı" sancılı, uzun bir süreç olarak tanımlıyor. Buna bağlı olarak, İstanbul'daki iş insanlarının hükümete, PKK meselesinin çözümü, kendi deyimleriyle "PKK'nın tasfiyesi" konusunda çok daha geniş bir hareket alanı tanımladığını söylemek mümkün.

Diyarbakır'da ise PKK'nın bir "bölge gerçekliği" olduğu, dolayısıyla halihazırdaki askeri yöntemlerle yok olmasını beklemenin gerçekçi olmadığı söyleniyor. Devletin Kürt meselesinin çözümünde, bu durumu teslim eden, Kürt meselesinin ekonomik ve toplumsal boyutlarını da gözetken, bütüncül bir stratejik vizyon geliştirememesi, eleştirilerin odağında yer alıyor. Ancak diğer taraftan özgürlük alanını daralttığı düşünülen, anti-demokratik görülen siyasi adımların PKK'nın hareket alanını genişlettiği uyarısı da yapılıyor.

Yine de Türkiye'nin dışına bakıldığında çözümün Suriye'de düğümlendiği üzerinde hemfikir olunan nokta. İş çevrelerine göre Suriye sorununun çok aktörlü olması ve böylece pek çok farklı çıkar çatışmasını barındırması, PKK meselesinin çözümünü daha uzak bir ihtimal kılıyor. Çözümün Suriye'deki uluslararası aktörlerin isteklerinin, çıkarlarının netleşmesiyle yaklaşacağı ekleniyor. İstanbul'dan farklı olarak, Diyarbakır'da çözümün Suriye'de etkin, uluslararası aktörlerin kolaylaştırıcılığıyla mümkün olabileceği vurgulanıyor.

Bu karamsar tablo içinde Diyarbakır'daki iş insanlarının en önemli beklentisi, hükümetin Kürtleri denklemden çıkardığına dair oluştuğu söylenen algıyı değiştirecek, olumlu adımlar atması:

"Haklısı, haksız bir tarafa bırakılıp toplumda şu anda Kürtlere karşı devlet refleksinin geliştiği algısı oluştu. Buna karşılık Kürtlerin bu devleti kendi devleti gibi görmemesi, aidiyetsizlik gibi bir durum da oluştu, bunun düzelmesi gerekir." (Diyarbakır)

Siyasi aktörlere bakışlar

Diyarbakır'da, çözüm sürecinin devam ettiği bir yıl öncesine göre çok daha karamsar bir ruh halinin hakim olduğunu söylemek mümkün. Bir yıl önceki, hükümetten, Batı'daki iş çevrelerinden ekonomik kalkınma için işbirliği beklentileri, yerini büsbütün beklentisizliğe bırakmış görünüyor.

Görüşmecilerin çoğu, sıklıkla çatışmaların şehirde yarattığı fiziksel ve psikolojik tahribata değiniyorlar. Hendek çatışmaları yüzünden PKK ve HDP'yi hatalı gördükleri, bu siyasetten beklentilerinin zedelendiği anlaşıyor. Bazı görüşmeciler, PKK'yı bölgenin ekonomik ve toplumsal kalkınması, atılımı açısından bir engel olarak nitelendiriyorlar. PKK'nın Suriye'deki gelişmeler üzerinden şehir çatışmaları başlatması, örgütün kendi varlığını korumak ve genişletmek için verdiği bir karar olarak görülüyor, bu da Kürt halkının tercihleri bakımından "stratejik bir hata" olarak nitelendiriliyor.

Bütün bunlarla birlikte bölgedeki iş insanları nezdinde devletin mağduriyetleri gidereceği yönünde büyük bir beklenti oluşmuş. Ancak devletin beklenen adımları atmadığı, bölgede olumlu algılanan bir varlık gösteremediği algısı büyük bir hayal kırıklığı yaratmış. Şehir çatışmalarına devletin sert müdahalesi anlaşılrken, şehir çatışmaları sona erdiğinde, İMC

TV'nin, Kürtçe çizgi film yayını yapan Zarok TV'nin kapatılması, öğretmenlerin açığa alınması ve, belediyelere kayyum atamaları gibi hamleler, devlete güveni derinden zedelemiş görünüyor.¹⁴

Tüm bunlar, Diyarbakır'daki iş insanlarının çoğunun bölgenin "siyasi baskı" altında olduğu kanaatini güçlendirmiş. Bu minvalde çoğunun ortak bir eleştirisi de HDP'nin siyasi süreçlere dahil edilmemesi. Diyarbakır'daki iş insanları özellikle 15 Temmuz darbe girişimi sonrası HDP'nin lider zirvelerine çağrılmamasının dışlanmışlık duygularını pekiştirdiğini söylüyorlar. Birkaçı, HDP'yi desteklemeyen bölge halkının bile bundan derin bir rahatsızlık duyduğunu vurguluyor.¹⁵

İş insanları, son birkaç ayda gerçekleşen ve özgürlük alanlarını giderek daralttığını düşündükleri tüm bu gelişmelerin, son on senede elde edilen tüm demokratik kazanımların etkisini ortadan kaldırdığı görüşündeler. Sonuç olarak, ilk olarak Kürt siyasetine, takip eden süreçte de devletin samimiyetine duyulan inancın sarsıldığı, iki tarafa da güvenilmediği söylenebilir. Her iki tarafa duyulan tepkiye rağmen bölgedeki sessizlik, çatışmaların ve güvenlik operasyonlarının toplum üzerindeki etkisi ile PKK ve HDP'ye duyulan kızgınlık üzerinden açıklanıyor.

İstanbul'daki görüşmecilerin çoğu, çözüm sürecini başlatmada hükümetin iyi niyetine dikkat çekiyor ve bu iyi niyetin PKK tarafından suistimal edildiğini vurguluyor. PKK'nın çözüm sürecini kendi kazanımları için çok daha sert bir mücadelenin başlaması için istismar ettiği söyleniyor. Görüşmecilerin bir kısmında, bu nedenle artık hiçbir diyalog sürecinin tecrübe ettiğimiz şekliyle "çözüm sürecine" benzemeyeceğine, olağan muhataplar, yani PKK ve HDP dışında farklı aktörlerin sürece dahil olacağına yönelik bir algının oluştuğunu söylemek mümkün. Diyarbakır'daki görüşmecilerin çoğuya muhatap tarafına bakıldığında bölgede Abdullah Öcalan'ın sözlerinin bağlayıcı olarak görüldüğü, bu durumda Kandil'in, HDP'nin tek başlarına karar alıcı aktörler olamayacağı görüşünde.

İstanbul'da ve Diyarbakır'da ortak bir kanaat, çözümün ancak Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın siyasi iradesiyle, çatışmaların sona ermesini ve Kürt halkının demokratik taleplerini karşılayan barışçıl bir anlaşmayla sonuçlanmasını istemesiyle, diğer bir deyişle "elini taşın altına koymasıyla" mümkün olabileceği yönünde. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın çözüm kararlarını ve bunların doğurabileceği riski alabilecek tek kişi olduğu, her iki şehirde de sıklıkla vurgulanıyor.

Umut verici gelişmeler ve endişeler

İstanbul'daki görüşmecilerin birçoğuna göre, Kürt meselesinin geldiği noktaya bakıldığında bir geriye gidiş olsa da umut verici gelişmeler de yok değil. Günümüzde hükümetin yaptığı düşünülen hatalardan çıkarılabilecek derslerin gelecekte öğretici olabileceği; toplum tarafından daha sıkı kucaklanacak bir çözümün tesisinde fayda sunabileceği vurgulanıyor.

Buna ek olarak, 15 Temmuz darbe girişimi sonrası siyasetin önündeki fırsatlara da işaret ediliyor. Birkaçı, darbe girişiminin toplumun ne kadar güçlenmiş olduğunu, "kaderini kendi eline

¹⁴ Kasım 2016'da Zarok TV'nin kapatılma cezası geri alındı. Kasım sonu, Aralık 2016 başında bölgedeki öğretmenlerin göreve iade süreci başladı.

¹⁵ Mülakatlar, Kasım 2016 başındaki HDP milletvekillerine yönelik gözaltılar ve tutuklamalardan önce yapılmıştı.

alabildiğini” gösterdiğini vurguluyor. Bu görüşü savunanlara göre, siyasetin birkaç adım önünde olan toplum, toplumsal barışa ve bu yolda yapılacak köklü, yapısal değişikliklere de hazır.

Fırsatlara dikkat çeken iş insanları, aynı zamanda endişelerini de dile getiriyorlar. Darbe girişiminin, büyük şehirlere sıçrayan terör olaylarının, bütün bunlarla mücadele için ülkenin altına girdiği ekonomik yükün, iş dünyasında hem demokratik sistemin gidişatı hem de yatırımlarının sağlığı bakımından tedirginlik uyandırdığı vurgulanıyor.

Fakat iş insanlarının bir kısmına göre, duyulan tedirginlik tamamen yeni değil. Özellikle ekonominin önemli bir bölümünü elinde tutan veya ihracat-ithalat alanında büyük pay sahibi olan, ekonomide lokomotif işlevi gören şirketlerin bulunduğu önemli iş dünyası sivil toplum kuruluşlarıyla (STK) hükümet arasında yıllardır bir güven sorunu olduğuna, bunun da tedirginlik yarattığına dikkat çekiliyor. İş çevrelerinin siyasete yönelik tedirginliklerinin giderilmesinin, şeffaf, hesap veren bir yönetim anlayışından geçtiği, yatırım için kritik önem taşıyan hukukun üstünlüğünün güvence altına alınmasıyla mümkün olacağı söyleniyor.

Bir diğer endişe ekonomik gidişatla ilgili. Diyarbakır’daki iş insanları, çatışmanın yarattığı bariz ekonomik tahribatın da ötesinde, İstanbul’daki iş insanları gibi Türkiye’yi etkileyen makro-siyasetin ekonomik durumu kötüleştireceğini düşünüyorlar. Ekonomik durgunluğun İstanbul’daki hem de bölgedeki sermaye sahiplerinde endişe yarattığı ve onları bulundukları yerlerin batısına göçe teşvik ettiği söyleniyor. Diyarbakır’da çatışma sonrası ekonomik rehabilitasyonun ancak yerel sermaye bölgede kaldığı sürece hızlı olacağı görüşünen hareketle, yerel ilginin Türkiye’nin Batı’sına kaymasının, bölgenin kalkınması açısından endişe yarattığı görülüyor.

İş Dünyasının Barış Potansiyeli

Doğu'dan Doğu'ya bakış

Diyarbakır'daki iş çevrelerinin çatışmaların en ağır hissedildiği günlerde, sokağa çıkma yasaklarının kaldırılması ve bundan kaynaklanan mağduriyetlerin giderilmesi için siyasetle iletişim kurma çabasında oldukları, bir araya geldikleri biliniyor. Toplumla yerel siyaset ve merkezi hükümet arasındaki ince dengeleri kurmaya, köprü görevi üstlenmeye çalışıyorlar. Çabalarının hükümet desteği olmadan istedikleri etkiyi yaratmayacağını, beklenen sonuçları vermeyeceğini teslim etseler de, çabaları üzerinden bölgenin acil ihtiyaçlarına cevap verebilecekleri inancındalar.

Buna karşılık iş dünyasının, çatışma ortamında ne kadar birlik sağlayıp çalışmalarına devam edebildiği konusunda farklı yanıtlar geliyor. Görüşmecilerin birkaçı, şehirdeki iş dünyasının, sivil toplumun çatışma döneminde de birlikte hareket edebilme potansiyelini koruduğunu söylüyor. Diğer bir yaklaşıma göreyse, birlikten veya ayrışmadan söz etmek mümkün değil. Birlikte harekete geçildiğinde yetersiz kaldığı ve etki sağlanamadığı tespiti yapılıyor. Bunun da Doğu'daki iş dünyasının tek başına başarı elde edebileceği inancını ve harekete geçme ruhunu zayıflattığı, böylece sivil toplum kültürünü zedelediği söyleniyor.

Üçüncü yaklaşıma göre, eskiden birlikten söz etmek mümkünken çatışma döneminin kendine has baskılarıyla birlikte bir ayrışma yaşanmış: *"Eskiden hem iş çevresinden hem STK'lardan her iki tarafa da yakın duranlar vardı— gri tonlar daha fazlaydı. Barışın sağlanması için böyle olması da en doğalıydı. Ama son zamanlarda yaşadığımız şehir savaşları, hendek savaşlarıyla beraber çok dramatik olaylar yaşandı, kamplaşma arttı."* (Diyarbakır)

Yine de iş dünyasındaki ve STK'lar arasındaki ideolojik çeşitliliğe, yaklaşım farklarına rağmen herkesin çözüm sürecine dönülmesi, huzurlu ve çatışmasız bir ortamın tesis edilmesi gerektiği konusunda hemfikir olduğu sıklıkla dile getiriliyor.

Doğu'dan Batı'ya bakış

Diyarbakır'daki iş çevrelerinin Batı'daki meslektaşlarına dair algılarını anlamak için, onlarla etkileşimlerinin sıklığı, derinliği ve sonuçları soruldu. Batı'daki iş çevrelerine bakışta iki farklı eğilim hakim. İlki, Batı'nın Doğu'nun kalkınması için harekete geçme potansiyeli olmasına rağmen Doğu'ya ilgisiz ve mesafeli olduğu yönünde. Bu görüşteki iş insanları, çözüm sürecinin ilk yılında ortak yürütülen çalışmaların siyasi süreçte aksamalar yaşandıkça sekteye uğradığını, nihai olarak etkileşimi derinleştirecek, işbirliği sağlayacak sonuçlar vermediğini söylüyorlar. Bu durumu ilk olarak güvenlik sorununa, daha sonra Batı'daki iş çevrelerinin "günün hakim siyasi çizgisi çerçevesinde hareket etmeye özen göstermesine" bağlıyorlar. Özellikle ikinci durum, Batı'ya yönelik şüpheli bir bakışın gelişmesine ekili olmuş.

"Keskin bir şekilde alakasız değiller ama yapabilecekleri katkının hakkını vermediklerini düşünüyorum. Hükümetteki baskın rollerden çekindikleri net. Biz olsak hükümetin yanlışlarını da göstermekten kaçınmazdık diyoruz, yön vermeyi becerebilmeliydiler diyoruz. 15 Temmuz darbe girişiminden sonra Avrupa'nın her yerinde ulusal bilinç açısından bilgilendirme toplantıları yaptılar ancak bölgenin meselelerine sırtlarını döndüler." (Diyarbakır)

Diğer bir eğilimse Batı'nın iddia edildiği gibi ilgisiz olmadığı, aksine bölgeye duyarlı olduğu ama bunu harekete geçirecek siyasi ortamı bulamadığı, bu yüzden temkinli davrandığı görüşünü yansıtıyor. Birkaçı, bölgedeki iş insanlarının aynı zamanda siyasi aktörler olmaya mahkum olduğunu, bu yüzden onlara kıyasla Batı'nın doğal olarak siyasete ilgisiz göründüğünü söylüyor. Çözüm süreci boyunca İstanbul merkezli iş dünyası kuruluşlarının bölgedeki toplantıları, projeleri, buna örnek olarak gösteriliyor. Yine de çözüm süreci döneminde koşulların çok farklı olduğunu, gelinen noktada bu kuruluşların Kürt meselesini gündemlerinden çıkardıklarını, kendi deyimleriyle "işlerine kapandıklarını" söylüyorlar. Bu da kendi deyimleriyle "tarafsızlığın kabul görmediği mevcut ortamda" anlaşılır bulunuyor.

Bu iki farklı bakışa rağmen hemen hemen herkesin beklentisi, Batı'daki iş çevrelerinin bölgedeki sorunların sadece bölgenin sorunu olmadığı, Türkiye'nin tamamını etkilediği bilinciyle bölgedeki iş çevreleriyle "sembolik de olsa" dayanışma göstermesi. Bunun bir yolunun, barışa yönelik adımları davet eden ortak toplantılar, çağrılar yapmak olduğu belirtiliyor. Doğu'daki sivil toplumda birlik olmadığını düşünenlere göre, Batı'daki iş çevrelerinin örgütlenme ve bir araya gelip ortak mesaj verme potansiyelleri daha fazla ve bunu Batı ve Doğu arasındaki algı farkını gidermekte faydalı olabilecek girişimler için de kullanabilirler.

Doğu ve Batı'daki iş çevreleri arasında etkileşimin artmasının siyasetin uzlaşma yoluna girdiğinde mümkün olabileceği çoğu iş insanının ortak kanısı. İş çevreleri, ancak toplumsal uzlaş, bölgesel kalkınma gibi barışı destekleyen süreçler siyasi gündeme alındığında, bu süreçlerin korunmasında, tarafların cesaretlendirilmesinde, ikili temaslar üzerinden önemli krizleri önlemede aracı rol oynayabileceklerini söylüyorlar. Buna örnek olarak, çözüm süreci yıllarındaki siyasi uzlaş arzusunun, iş dünyasına da yansıp bölgeler arası işbirliğini teşvik eden ortak çalışmaları artırması gösteriliyor. İş dünyasının toplumsal süreçlere herhangi bir katkıda bulunması, siyaset izin verdiği, ortam sağladığı müddetçe mümkün görünüyor.

Batı'dan Doğu'ya bakış

İstanbul'daki iş insanlarının bir bölümüne göre, iş dünyasını Batı/Doğu diye ayırmak ve ayrı algı dünyalarına hapsetmek, bunun da ötesinde Batı'nın Doğu'ya karşı ilgisiz olduğunu iddia etmek sorunlu, hatta "tehlikeli" bir düşünme biçimi. İstanbul'dan birkaç görüşmeci, İstanbul'daki iş dünyasının bölgeyi iyi tanıdığını, Doğu'nun sorunlarının aynı zamanda Batı'nın sorunları olduğunu, bölgede güvenlik ortamı sağlandıkça bölgeye "yatırım çekmek" gibi bir çabaya gerek bile kalmayacağını ve yatırımın bölgeye kendi doğallığında gideceğini savunuyor. Batı ve Doğu'yu ayrı dünyalar gibi gösteren esas meselelerin ilgisizlik değil, güvenlik sorunu ve tarihsel olarak sermayenin neredeyse yarıya yakınının İstanbul ve çevresinde birikmesi olduğu vurgulanıyor.

"Sanki bütün mesele onlara bırakılmış ve onlar orada bir şeyler yapma çabası içinde kavruluyorlar gibi düşünülüyor. Daha gelişmiş bölgelerdeki iş adamları da umursamaz bir haldeymiş gibi bir algı var, bu çok tehlikeli. Böyle iş adamları varsa da kendi bindikleri dalı

kesiyorlardır çünkü küreselleşmiş bir dünyanın herhangi bir köşesindeki sıkıntı bize tesir ederken kendi ülkemizdeki sıkıntıların tesir etmemesi mümkün olamaz.” (İstanbul)

İş dünyasının olası bir toplumsal uzlaşısı sürecine yapabileceği katkılar üzerine farklı yorumlar geliyor. Büyük bir kısmına göre iş dünyası salt ekonomik aktörlerden oluşuyor, dolayısıyla ekonomik hayatın sınırları dışında sorumluluk üstlenmesini beklemek gerçekçi değil. İş dünyasının ilerici bir hamlede bulunmasının beklenemeyeceği, çünkü iş dünyasının sadece yatırım iklimine göre, değer yaratma amacına göre hareket ettiği söyleniyor. Hatta siyaset bütün toplumu kapsayan bir uzlaşısı ortamını tesis etmeye yönelik adımlarda bulunmadığı sürece iş dünyasından bu yönde adımlar beklemek, bazıları tarafından “siyasetten ümidi kesmek” olarak nitelendiriliyor. Bu bakımdan Doğu’da tam güvenlik ortamı tesis edilmeden, iş dünyasından siyasi veya ekonomik anlamda bir beklenti içine girmek temel bir hata.

Batı’dan Batı’ya bakış

Görüşmecilerin az sayıda olsa da bir bölümü, iş çevrelerinin “sıfırdan yaratabilme kabiliyetindeki kesim” olarak görülmesinden hareketle, siyasette çeşitli uzlaşısı rolleri oynayabileceği, çözüm yolları geliştirebileceği yönünde görüş bildiriyor. Kendi kabuğuna çekilmiş, tamamen günün siyasi söylemine göre pozisyon alan bir iş dünyasının, Türkiye’ye zarar vereceği düşünülüyor.

“İş dünyası her şeyin hazır olmasını beklerse geri kalmış demektir. Barış olacaktı gibi değil, olmasına etki edecek şekilde çalışmak gerekir. Aynı kendi işinizdeki hassasiyetiniz gibi, kaynaklarınızı buraya yönelik de kullanmak gerekir. Neticede bu sizin geleceğiniz.” (İstanbul)

Bu eğilime göre, özellikle Batı daha kurumsal bir yapıda olduğu için daha da fazla sorumluluk almalı, bölgeyi barışa en azından “ekonomik” bakımdan hazırlamalı. Bundan kasıt, bölgeye hiçbir sinyal beklemeden büyük yatırımlar yapmak değil; daha ziyade, Türkiye’nin bölgeyi benimsediğini gösterecek, barış ortamında hayata geçirilmek üzere kalkınma projeleri tasarlamak ve bunları bölgedeki iş insanlarıyla olabildiğince paylaşıp, barışın ekonomik faydalarını ortaya koyacak bir baskı oluşturmaya çalışmak.

İstanbul’daki görüşmecilerin birçoğuna göre, iş dünyasının çözüm yollarında söz sahibi olabilmesi için, siyasetin bu yolu açması ve iş insanlarını teşvik etmesi elzem. Görüşmecilerin çoğu, Türkiye’de siyasetin desteğini almadan bir projeye başlamayı riskli buluyor. Nitekim çözüm süreci yıllarında Batı ve Doğu iş çevrelerini çeşitli platformlarda bir araya getirme çabası göstermiş ve siyaset buna elverdiği müddetçe gelişme kaydetmiş iş insanları, yola siyasetçilerin desteğini alarak çıktıklarını kaydediyorlar.

Ancak geline nokta, hükümet ve iş çevreleri arasında en azından kısa vadede, bu yönde olumlu bir ilişki dinamiği kurulması uzak bir ihtimal olarak belirtiliyor. Olumlu bir ilişki dinamiğinin, ancak siyaset ve toplum arasında yapıcı bir eleştiri ve iletişim mekanizması oluşturulduğu ve bunun üzerine hükümet iş dünyasının eleştiri, talep ve beklentilerini değerlendirmeye daha açık bir tutum gösterdiği sürece mümkün olabileceği kaydediliyor.

Değerlendirme ve Sonuç

Güncel siyasi gelişmelere ve sorunların çözümüne bakış söz konusu olduğunda İstanbul ve Diyarbakır'daki iş insanlarının üzerinde mutabık görüldüğü pek çok nokta var. İstanbul'daki iş insanlarının büyük bölümü, Türkiye'de ifade özgürlüğü alanının daraldığını, anti-demokratik bir gidişat olduğunu, demokratikleşmenin alt başlıklarından biri olarak gördükleri Kürt meselesinin de bundan olumsuz yönde etkilendiğini düşünüyorlar. Buna göre hem ifade özgürlüğünü geri kazandıracak iletişim-eleştiri mekanizmaları sağlanmalı, hem de Kürt meselesinde Kürt halkının hak taleplerini karşılayacak demokratik adımlar atılmalı. Kürt meselesi, uluslararası boyutlu, çok aktörlü, bu yüzden yeni ve farklı çözümler gerektiren bir mesele olarak görülen PKK meselesinden ayrı bir yere konumlandırılıyor; sıkı bir demokratikleşme gündemiyle kendiliğinden çözülebilecek bir iç mesele olarak algılanıyor.

Diyarbakır'da böyle net bir ayırım olmasa da beklentiler bu çizgiden çok da farklı değil. Ancak terör eylemleri ve çatışmalardan dolayı PKK'ya duydukları güvensizlik ve mağduriyetlerin giderilme noktasında devletin bekleneni vermemesinden dolayı devlete duydukları güvensizlik, beklentilerinin gerçekleşeceğine yönelik inançlarını oldukça zedelemiş görünüyor. Çatışmaların yarattığı fiziksel ve psikolojik tahribat üzerine, verilen ekonomik kalkınma sözlerinin tutulmamış olması ve bölgeyi hedef aldığı söylenen siyasi operasyonlar, geleceğe dair umutsuzluğun başlıca kaynakları. Bununla birlikte, Batı'daki iş dünyasının "siyasetin güdümünde" hareket ettiği algısı (örneğin, sadece siyasetin radarındaki konular üzerine toplantı yapmaları) Doğu'daki iş dünyasının dertleriyle yalnız olduğuna yönelik hissiyatlarını beslemiş görünüyor.

Her iki tarafa göre çözüm uzak bir ihtimal olsa da, çözümü getireceği düşünülen unsurlar tamamen örtüşüyor. Türkiye sınırlarının içine bakıldığında normalleşme ve demokratikleşme, dışına bakıldığında Suriye'nin geleceği dile getiriliyor. Bununla birlikte hem İstanbul'da hem Diyarbakır'da, çözümü getirebilecek siyasi iradenin yalnız Cumhurbaşkanı Erdoğan'da toplandığı vurgusu sık sık yapılıyor. Çözümün izleyebileceği olası yol haritası, çözümün olası muhatabı, siyasi söylemin etkileri ve bölgenin kalkınması için gerekenler söz konusu olduğunda, hemen her görüşmeci Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın belirleyiciliğine atıfta bulunuyor. Yine de mevcut konjonktürde, iç ve dış siyasete bakıldığında bunların tümü uzak ihtimaller olarak görülüyor.

Bölgenin ekonomik kalkınma ihtimallerine bakıldığında İstanbul'da her şeyden önce güvenlik, istikrar, barış vurguları var. Bunlar büyük çoğunluk tarafından yalnız yatırımın değil, bölgeyle herhangi bir işbirliğinin olmazsa olmazı olarak görülüyor. Bununla birlikte bölgeyi şimdiden "barışa hazırlamak" gerektiği düşüncesinde olan ve bunun için bölgeler arası iletişimi artırmayı, algı farklılıklarını kapatmayı hedefleyen, işbirliklerini destekleyen toplantıların artması

gerektiğini savunan iş insanları da var. Birkaç iş insanına göre, bunların olabilmesi için siyasilerin bölgeye yönelik söylemlerinin yumuşaması ve yapıcı bir seyir göstermesi bile yeterli olabilir.

Diyarbakır'dan Batı'ya bakıştaysa iki eğilim hakim. İlk eğilime göre, Batı'daki iş insanları Doğu'ya ve Doğu'nun sıkıntılarına ilgisiz duruyor. Batı'nın kendileri ve bölge halkıyla dayanışma gösterebileceği bir işbirliği zemini olmadığı söyleniyor ve nedeni ilgisizliğe bağlanıyor. Buna ek olarak, Batı'daki iş çevrelerinin günün siyasi çizgisine göre hareket ettiği algısı, aradaki mesafeyi açmış görünüyor. İkinci eğilime göre, Batı'daki iş çevreleri aslında Doğu'ya ilgili olsalar da bunu ortaya koyacak siyasi ortamı bulamıyorlar. Yine de bu eğilimdeki iş insanları bile çatışmalar şiddetlendikçe ve bölgedeki ekonomik tahribat arttıkça, Batı'daki iş çevrelerinin geri çekildiğini düşünüyorlar.

Bu doğrultuda, bölgeler arası etkileşimin artmasının, ancak siyasetin uzlaşma yoluna girmesiyle mümkün olacağı, çoğu iş insanının ortak görüşü. İş çevreleri ancak toplumsal uzlaş, bölgesel kalkınma gibi barışı destekleyen süreçler siyasi gündeme alındığında bunların korunmasında, tarafların cesaretlendirilmesinde aracı rol oynayabileceklerini düşünüyorlar.

EK 1. İŞ DÜNYASI SAHASI GÖRÜŞMECİ PROFİLLERİ

İstanbul

- Türkiye'nin ilk 10 en büyük şirketinden birinin Yönetim Kurulu Başkanı;
- Türkiye'nin ilk 100 en büyük şirketinden birinin Yönetim Kurulu Başkanı; İş dünyası STK'sı Yönetim Kurulu Üyesi;
- Türkiye'nin ilk 100 en büyük şirketinden birinin Yönetim Kurulu Başkanı;
- Türkiye'nin ilk 5 en büyük şirketinden birinin Yönetim Kurulu Üyesi; Türkiye'nin ilk 5 en büyük bankasından birinin Yönetim Kurulu Üyesi;
- Türkiye'nin ilk 250 en büyük şirketinden birinin Yönetim Kurulu Başkanı; İş dünyası STK'sı Yönetim Kurulu Üyesi;
- Türkiye'nin ilk 5 en büyük holdinginden birinde Grup Başkanı;
- Türkiye'nin ilk 5 en büyük bankasından birinin Baş Ekonomisti;
- Türkiye'nin ilk 250 en büyük şirketinden birinin İcra Kurulu Başkanı;
- Türkiye'nin ilk 250 en büyük şirketinden birinin Yönetim Kurulu Başkanı; İş dünyası STK'sı Yönetim Kurulu Üyesi;
- Türkiye'nin ilk 500 en büyük şirketi yönetim kurulu başkanı; İş dünyası STK'sı Yönetim Kurulu Üyesi;
- İş dünyası STK'sı Yönetim Kurulu Üyesi;
- İş dünyası STK'sı Yönetim Kurulu Üyesi.

Diyarbakır

- Diyarbakır'da çoğunlukla seçili iş kurumlarının ve derneklerinin yönetim kurulu başkanları ve üyeleriyle görüşüldü.

Kamusal Politika ve Demokrasi Çalışmaları
Public Policy and Democracy Studies

ISBN: 978-605-67180-0-7

Kore Şehitleri Cad. No: 38/3
Zincirlikuyu, 34394, İstanbul
T +90 212 217 75 65-66
F +90 212 347 18 86
E info@podem.org.tr
www.podem.org.tr